

HATIRALARI IŞIĞINDA NİYÂZÎ-İ MISRÎ*

In The Lights of Memorian His Niyâzî-i Mısırî

Dr. Hasan KAVRUK**

ÖZ

Niyazî-i Mısırî, tasavufî Türk edebiyatının XVII. yüzyıldaki önemli temsilcilerindendir. Malatyalı olmasına rağmen bir süre Mısır'da yaşadığı için Mısırî mahlasını kullanmıştır. Şair, başta divanı olmak üzere birçok eserin sahibidir. Bu arada hatıralarını kaleme alan çok az sanatçıdan biridir. Hatırat türü eserlerin, sanatkârın yaşadığı dönemi, gelenek göreneği, duyuş düşünüş tarzını, hayata bakış açısını, kısacası yaşanan hayatı anlamada önemli bir yeri vardır. İşte Niyazî-i Mısırî'nin "Mecmua-i Kelimât-ı Kudsiyye-i Hazret-i Mısırî" adını taşıyan ve hayatının uzun bir döneminde yaşadıklarını aksettiren eseri, bu özelliği itibariyle oldukça önemlidir. Bu çalışmada, sözü edilen hatırat çerçevesinde Mısırî'nin bilinen çok farklı olarak 18 yıllık sürgün hayatında başından geçenler, yaşadıkları olaylara, hayata bakış tarzı, kendisine yapılanlar karşısındaki düşünceleri, tavır ve davranışları, kendi ifadelerinden hareketle anlatılmaktadır. Hatıraları sayesinde şairin bazı şiirlerinin hangi ortamlarda, hangi duygu yoğunluğu ve düşünce atmosferinde yazıldığını, hangi olayların şiirlerin yazılmasında etkili olduğunu da anlamak mümkün olmaktadır.

Anahtar kelimeler: Niyazî-i Mısırî, hatırat, tasavvuf, Limni, XVII. yüzyıl

ABSTRACT

Niyazî-i Mısırî is one of the most important representative of Turkish mystic poetry in the XVII. century. He used "Mısırî" (from Egypt) as his pen name because he lived in Egypt for a while though he was born in Malatya. The collection of his poems, called Divan, is the most famous book among his numerous works. Very few authors wrote about their memories, and Niyazî-i Mısırî is one of them. Memoirs give us many hints of the time he lived; traditions and customss, his perceptions and mentality, in a word clues to understand his whole life. One of Niyazî-i Mısırî's book "Mecmua-i Kelimât-ı Kudsiyye-i Hazret-i Mısırî" reflects some scenes of his life and this characteristic of its own makes itself quite notable. In this study, his sufference during 18 years of exile, his life style during exile, opinions, thoughts on suffering and his attitude and behaviour against his proscutors was narrated by his words in the frame of

* Bu çalışma, I. Uluslararası Niyazî-i Mısırî Sempozyumu'nda (16-17 Mayıs 2003 Malatya) sunulan bildirinin gözden geçirilmiş şeklidir.

** İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

this book. Owing to the memoirs, it is now possible to understand the situation in which some of his poems were composed and the events that influenced in composing particular poems.

Keywords: Niyâzî-i Mısırî, memoirs, mysticism, Limni, XVII. century.

1 7.yüzyıl Türk Edebiyatının en etkili mutasavvıf şairlerinden biri olan Niyâzî-i Mısırî, Yunus tarzının, yolunun bu dönemdeki en büyük temsilcilerindendir.

Asıl adı Mehmet olup 1027/1618'de¹ Malatya'da² doğan şair 1052/1642'de 3-4 yıl kadar Mısır Kahire'de kalması nedeniyle Mısırî veya Niyâzî mahlaslarını kullanmıştır. Mısır'da iyi bir eğitim alan Niyâzî, dönüşünde Elmalı'da Ümmî Sinan'ın manevî terbiyesiyle kendini geliştirmiş³, Uşak, Karahisar, Kütahya, Bursa, İstanbul, Edirne, Elmalı vb. yörelerde halkı irşad ve eğitime işinde uzun yıllar gayret göstermiştir. Bu arada hem ilmî yönüyle hem de san'atı ve fikirleriyle kısa zamanda çevresinde tanınan şair, bazıları Arapça olmak üzere büyüklü küçüklü 20'ye yakın eser⁴ kaleme almış, bir de divan ortaya koymuştur.⁵ Bunlar içinde şairin fikir ve sanat birikimini estetik bir biçimde yansıtan Divan'ı, sanat değeri bakımından, sevenleri ve san'at erbabı nazarında önemli bir yere sahiptir. Eser, 100'e yakın el yazması nüshası ve 25 civarındaki baskısıyla⁶ halk nazarında Fuzulî Divanı gibi büyük bir teveccühe mazhar olmuştur.

Onuncu yüzyıldan itibaren İslamiyetin etkisiyle gelişen edebiyatımızda XIX.yüzyılın sonlarına kadar yüzlerce, hatta binlerce büyük şair, sanatkâr yetişmiş, bunların binlerce önemli eserleri zamanımıza kadar gelmiştir. Bunlar

¹ Niyâzî-i Mısırî, Mecmu'a-i Kelimât-ı Kudsiyye-i Hazret-i Mısırî, Bursa Orhan Gazi Ktb. No:690, yk.9b.

² Şeyhî Mehmed Efendi, Vakâyi'ü'l-Fuzalâ, (Şakâyk-ı nu'mâniyye ve Zeyilleri C.4), Yay. A. Özcan, İstanbul 1989, s.92;E.J.W. Gibb, A History of Ottoman Poetry, C.6, London 1904, s.372; M. Süreyya, Sicill-i Osmânî, C.4, İstanbul 1311, s.193

³ İsmail Belig, Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân (Yay. A.Abdülkadiroğlu, Ankara 1989, s.189)

⁴ Şairlerin eserleri hakkında geniş bilgi için bkz.Mustafa Aşkar, Niyâzî-i Mısırî ve Tasavvuf Anlayışı, KBY, Ankara 1998, s.149-176.

⁵ Divanın karşılaştırmalı çeviriyazısı yayımlanmıştır. Bkz. Kenan Erdoğan, Niyâzî-i Mısırî, Hayatı Edebî Kişiliği Eserleri ve Divanı (Tenkidli Metin), Akçağ Yay., Ankara 1998; Hasan Kavruk, Niyâzî-i Mısırî Hayatı Sanatı Eserleri ve Türkçe Şiirleri, Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, Malatya 2004. Divanın şerhi de yayımlanmıştır. S.Muhammed Nur, Mısırî Niyâzî Divanı Şerhi, Haz. M. Sadettin Bilginer, İstanbul 1976.

⁶ Kenan Erdoğan, a.g.e., s.XI.

arasında hatırat türü eser yazan çok az sanatçı vardır. Bu tarz eserlerin, sanatkârın yaşadığı dönemi, gelenek, göreneği, duyuş düşünüş tarzını, hayata bakış açısını, kısacası yaşanan hayatı anlamada; bunların kişinin eserlerine, şiirlerine yansıyış tarzını kavramada önemli bir yeri vardır. İşte Niyâzî-i Mısırî'nin "Mecmua-i Kelimât-ı Kudsiyye-i Hazret-i Mısırî"⁷ adını taşıyan ve hayatının uzun bir döneminde yaşadıklarını aksettiren "Hatırat" olarak adlandırılabilen kendi el yazısıyla yazılmış tek nüsha eseri bu özelliği itibarıyla oldukça önemlidir. Burada üzerinde duracağımız bu eserde şairin, yaklaşık 18 yıl süren⁸ sürgün hayatında başından geçenler, yaşadıkları, duyuş ve düşünceleri, olaylara, hayata bakış tarzı, kendisine yapılanlar karşısındaki düşünceleri, tavır ve davranışları, kendi ifadeleriyle kayıtlıdır. Yani bu eserde yaşayan, yiyip içen, hayatın içindeki Niyâzî-i Mısırî ile karşılaşmaktayız. Bu eserin bir başka özelliği de şairin bazı şiirlerinin hangi ortamlarda, hangi duyuş yoğunluğu, hangi düşünce atmosferinde yazıldığını, hangi olayların şiirlerin yazılmasında etkili olduğunu anlamamıza yardımcı olmasıdır.

Klasik edebiyatımızın dış etkilere kapalı, yaşanılan hayattan fazla etkilenmediği, sosyal hayattan kopuk olduğu söylenir. Özellikle divanlarda, gazellerde; görülenden ziyade görülenin insan üzerinde uyandırdığı düşünce, hayâl dünyasının şiire aktarılması bu kanının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Fakat bu tam olarak doğru değildir. Klasik Türk şiirinde insanın hayâlinde geçmesi muhtemel her şeyi; yaşanan veya yaşanması muhtemel her unsur bulmamız mümkündür. Fakat bazen bunları okuyucu anlayamaz. Şairin ne demek istediğini kavramada zorlanır. Çünkü; aradan geçen uzun zaman dilimi pek çok unsurun yanında kültürel birikimi etkileyen birçok malzemenin, gelenek göreneğin, olayların, kavramların unutulup gitmesine yol açmıştır. Döneminde şairi etkileyen bu malzemenin hafızalardan silinmesi, şairin etkilenme biçiminin, şiirinde aksettirdiği ruh dünyasının ve okuyucuya yansıtmayı düşündüğü hayâl âleminin bize yansımaya engel olur. Dolayısıyla zamanında rahatlıkla anlaşılabilen, insanlara çok şeyler ifade eden bir şiir, uzun yıllar sonra onu okuyanlarca anlaşılabilir olmaz. Bu durum şairin hayattan kopukluğu, veya sosyal hayatı

⁷ Eserin tanıtımı için bkz. Abdülbaki Gölpinarlı, Niyâzî-i Mısırî, Şarkiyat Mecmuası, C.VII, İstanbul 1972, s.183-226; Abdülkadir Karahan, Kendi El Yazısı Hatıratına Göre Niyâzî-i Mısırî'nin Bazı Mistik Görüşleri, Türkiyat Mecmuası, C.XIX, İstanbul 1980, s.93-98; Eser üzerinde dil incelemesini ihtiva eden bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bkz. Halil Çeçen, Niyâzî-i Mısırî'nin Hatıraları (İnceleme-Metin-Sözlük), Dicle Üniv. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 1992. Eser, yeni harflerle de yayımlanmıştır: Halil Çeçen, Niyâzî-i Mısırî'nin Hatıraları, Dergâh Yay., İstanbul 2006.

⁸ Şair, 1083/1672'de Rodos'a sürülmüş, 1084/1673'te affedilmiş, 1088/1677'de Limni adasına sürülmüş, 1105/1694'te vefatına kadar burada kalmıştır. Adı geçen eserde kaydedilenler genellikle Limni sürgününde başından geçenleri ihtiva etmektedir.

yansıtamaması olarak değil, okuyanların zaman içinde geçmişleriyle tarihî veya kültürel kopukluğu olarak kabul edilmelidir. Yoksa bir sanatkârın, şairin yaşadığı ortamdan, dönemden, hayattan kopuk bir eser ortaya koyması imkânsızdır.

İşte Niyâzî-i Mısırî'nin, Hatırat olarak adlandırabileceğimiz yukarıda sözü edilen günlük tarzındaki bu mecmuası, bize onun yaşadığı dönemi aksettirmesi bakımından önemlidir.

Onun Vanî Mehmed⁹ Efendiyle husumetini, Kadızadeler denilen hoşgörüsüzler grubuyla olan çatışmalarını, tekke ve zaviyelerin kapatılmasını¹⁰, 18 yıllık¹¹ sürgün hayatında çektiklerini bu hatıralarından öğrenmesek birçok şiirine nüfuz etmemiz imkânsız hâle gelecektir.

Bu mecmua şairin kendi el yazısıyla yazılmış olup 116 yaprak ve tek nüshadır. Hatırat, mecmua içinde 1-105. yapraklar arasında bulunmaktadır (Bursa Orhan Gazi Ktb. No.690).

Şair bu eserinde yaşadıklarını, endişe, korku, şüphe vb. iç dünyasının bütün çalkantılarını, kızgınlıklarını, kırgınlıklarını, hasımlarıyla düşmanlıklarını aksettirmiştir.

Bu hatıratından¹² şairin Limni'de sürgün hayatında yaşarken:

-Zehirlendiğini, kardeşinin kendisini öldürmek üzere kandırılmış olabileceğini, sonra da kardeşinin öldürülebileceği ve ikisinden birden kurtulacağını, (1b)

-Soğuk günlerde mest giydiğini, kapısının sopa ile dışarıdan dayandığını, düşünlerde evine yemek gönderildiğini, bu düşün yemeklerinin normalden daha hafif olduğunu, (1b)

-Mûsa Reis'in geldiğini, kapıyı çaldığı hâlde onu içeriye kabul etmediğini, 9 gündür gemi beklediğini, baştaki idarecilerin cılk yumurta gibi olduğunu, (2b)

-Kale'den câmiye inişinin 1040. günü olduğunu, Süleyman Paşa'nın 28.günde limana geldiğini, (3a)

-Hamzevîlere karşı olan düşüncelerini ve aşırı düşmanlığını, (3b,4a)

⁹ Şemseddin Sâmî, Kâmûsü'l-a'lâm, C.6, İstanbul 1316, s.4679.

¹⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik (II.Baskı), İstanbul 1983, s.167.

¹¹ Kenan Erdoğan, a.g.e., s.LXXVIII.

¹² Burada verilecek olan yaprak numaraları Niyâzî-i Mısırî'nin, Mecmu'a-i Kelimât-ı Kudsiyye-i Hazret-i Mısırî, Bursa Orhan Gazi Ktb. No.690'daki el yazma nüshasına aittir.

-Süleyman Paşa'nın 10 gün önce ölmüş olduğunu söyledikleri hâlde onun gemiyle geldiğini, (4b,5b)

-Mustafa Paşazâde Muhammed Bey'in kendisini ziyarete geldiğini, bu harekete karşı memnuniyet hislerini, (5b)

-Ziyaretine gelen Bekir Paşa'nın Kaptan Paşa'dan bir mektup ve 50 kuruş hediye getirdiğini fakat bunları kabul etmediğini, paranın 15 kuruşunu biraderine, 10 kuruşunu Ca'fer Bey'e ve Abdurrahman'a verdiğini, kalanını da Muhammed Dede'ye ve kayyımaya vermek için ayırdığını, paranın bir kısmını da çok nimetini yediği Mustafa Dede'ye vermek istediğini, (5b)

-Kendi izni olmadan Sultan Mustafa'nın camilerde hutbe bile okutamayacağını, padişahların adaletle hükmetmesi gerektiğini, (6a)

-Bursa'da iken şeyhlerin kendisine mektup gönderdiklerini, nasıl hareket etmesi gerektiği konusunda telkinde bulduklarını, kendisinin bu telkinleri kabul etmediğini "bildiğinizden kalmayın" diye karşılık verdiğini, bundan dolayı da 9 yıldır eziyet çekmekte olduğunu, (6b)

-Hâkim çağırdığını, kendine eziyet edilmemesi için ona ihtarda bulunduğunu, Füyûzî Çelebi mecmuasından "Derviş olan âşık gerek" ilâhîsini yazdığını, (7b)

-Süleyman Paşa'nın gemisiyle adaya Abdülcebbâr adında bir derviş geldiğini, onun kendisine Rodos'taki eski bir ahabından selam getirdiğini, (8a)

-Vanî Mehmed Efendi'ye karşı olan düşüncelerini ve düşmanlığını, (8b)

-Gece evine düşmanca girilip cebinden yazılı kağıtlarının çalındığını, (9a)

-Sıçan otu zehiriyle zehirlendiğini, hâlbuki "Sülümen" denilen zehirin daha etkili olduğunu ve attarlarda kolayca bulunabileceğini, etkili olduğundan kendisini daha çabuk öldürebileceğini, (9a)

-Evinin tavanının düşmanları tarafından delinerek, oradan kendisinin devamlı takip ve kontrol edildiğini, (9b)

-1027 yılında dünyaya geldiğini, (9b)

-Bir miktar badem ve fındık kırıp yediğini, (11b)

-Ramazan adlı dinsiz birisinin kendisine eziyet çektirmek ve öldürmek için ona devamlı ağular verdiğini, (12a)

-Şehzâde Sultan Mustafâ'nın validesinin, Süleyman adlı birini kendisine eziyet ettirmek için adaya gönderdiğini, (12b)

-Selanik'ten gelen birinin, şiirlerinde yanlışlar olduğunu söyleyerek, onları beraber okumayı arzu ettiğini söylemesini, şairin bu davranışı, kendini imtihan olarak telakki ettiğini, (14a)

-Kendisine yapılan eziyetlerden, kötü davranışlardan artık iyice bunaldığını, (15a)

-Evinin tavanında bulunan bekçisinin iki gündür kendisini uyutmadığı için dayanamayıp bir miktar gündüz uyduğunu, (17a)

-Düşmanlarının kendine su aldırmadıkları için susuzluktan yandığını, susuzluğunu gidermek için karpuz yediğini, yedikçe hararetinin arttığını ve karnının davula döndüğünü, (17a)

-Cuma günleri üzerine şamdan koyulmak üzere bir sandık yapıldığını, şairin bunu kendi tabutu gibi gördüğünü, (35a)

-Önceleri cifir vb. şeyleri bilmediğini fakat hapsedilip Boğazhisar'a gönderilince bütün kitaplarını yırttığını, kendinden geçtiğini, akli başına gelince boğazında zincir, ayağında bukağı gördüğünü, o anda "esmâ-i hurûf ve kavâid-i cifrin ba'zısı"nın feth olduğunu, (35b)

-Sabah uykudan kalkınca yüzünün şiş, dudaklarının sarkmış, yüreğinin tamamen şişmiş olduğunu, (38a)

-Hediye olarak evine bir miktar kurban eti getirildiğini, (38b)

-Balık avlamaya gidildiğini, (38b)

-Kendisine hediye olarak ayakkabı gönderildiğini fakat onları kabul etmediğini, (42b)

-İncelemesi için kitap gönderildiğini, fakat rahatsızlığından dolayı bakacak takatinin olmadığını, (43b)

-Gönderilen kitapları sonunda inceleyebildiğini, bunların en az 500 yıllık eski eserler olduğunu, (44a)

-Kendisine hakaret etmeleri için düşmanlarının bazı çocukları ayartıp üzerine gönderdiklerini, (44a)

-Bazı geceler evine gitmeyip camide sabahladığını, (44a)

-Kendisine eziyet edenlerin utanıp kendinden özür dilediklerini, (44b)

-Köprülüzâde Mustafa Paşa'nın kendisine biriyle bir kitap gönderdiğini, (45b)

-Zehirlendiğini, yüzünün, dudaklarının şişip ayakta duramaz hâle geldiğini, (53a)

-İstanbul'dan ziyaretine gelen iki kişinin Vanî Mehmet Efendi'nin casusu olabileceklerine kanaat getirdiğini, (52a, 52b)

-Talebelerinden birinin, evi civarında tükürerek kendisine hakaret ettiğini, bunu ona yakıştıramadığını, (53a)

-Cahiller yapar anlarım, bu kişi bu hareketi nasıl yapar diye kendi kendine yakındığını ve oldukça üzüldüğünü, (53a)

-Yunus Amcasının hacca gittiğini, (54a)

-Nikâhlı eşiyle evlenmeden ayrıldığını, (55a)

-Haksızlığa uğramasından dolayı şikâyette bulunduğu kadıyla aralarındaki anlaşmazlığı, (55a)

-Kırk gün cami içinde, sıkıntılı vaziyette, minberde yatmak zorunda kaldığını, (55a, 56b)

-Kaldığı mescidin tavanının kendini kontrol etmek maksadıyla düşmanlar tarafından delindiğini, yere toz döküldüğünü, (56b)

-Yazdıklarının kendinden habersiz evinden alınıp kontrol edildiğini, (56b)

-Tavanının düşmanlarınca dövülerek kendisinin devamlı huzursuz ve rahatsız edildiğini, (56b)

-Her sıkıntısının, rahatsızlığının sebebinin Padişah ve Vanî Mehmed Efendi olduğunu, her şeyin onların rızası, bilgisi ve emriyle yapıldığını, (57b)

-Kendisine Limni'de sıkıntı çektirenlerin (8'liler) Şeyh, hakîm, Ramazan, kadı, dizdar, hatib, azab ağası ve Voyvoda olduğunu, (59a,93a)

-Osmanlı padişahlarından şiddetle yakınmasını, (60a)

-Osmanlıların yerine Tatarın (Selim Giray) tahta geçmesinin daha uygun olacağını düşündüğünü, bunun için halka seslenişini, (61b)

-Düşmanlarının yanına gelip gidişini ve kendisinin takibini kolaylaştırmak için evinin tavanının iki kapısını da açtığını, evinin kapısını devamlı açık bırakmasını, (63a)

- Kayınbiraderi ve kardeşinin kendini Limni’de ziyarete gelişini, (63b)
- Dört kardeşi olduğunu, (67a)
- Kardeşinin gelip evde üzüm yediğini, (65b)
- Yanında devamlı bir bekçi bulundurulduğunu ve ondan çok rahatsız olduğunu, (68a)
- Zehirlenme korkusundan, yatarken yiyecek tabağını başının altına koyduğunu, (70a)
- Yemeğine zehir katarlar endişesiyle tuzsuz, yağsız ve karpuz suyuyla yemek pişirmesini, (72a)
- Yemek yapmak için suyundan faydalanmak üzere, hayli karpuz aldığını, (72a)
- Akşam yemeği yemediğini, yemek yemeden ne kadar dayanabileceğini düşündüğünü, (72a)
- Zehirlenmeden dolayı içinin dışının vurulmuş koyun gibi şiştiğini, şaşkın bir vaziyette dolaştığını, bunun için de saçmaladığını; saçmaladığından dolayı mazur görülmesi dileğini, (72a)
- Hâkim tarafından “sus bire edepsiz “ diye azarlandığını, halk içinde küçük düşürüldüğünü, (72b)
- Düşmanları tarafından yüzüne tükürüldüğünü, kendisine her zaman hakaret edildiğini, (72a)
- Cuma günü kendinden ısrarla nasihat etmesi talebini kabul etmediğini, (75a)
- Kendisini “tizcek” öldürmeleri için düşmanlarını bazen tahrik ettiğini, (75a, 91a)
- Bindiği eşeği tekmeleyip küfreden çocuğun hâlini, (75a)
- Oğlu Ali’nin doğumunun 1810’ncü gününü, (78a)
- Kendine hakaret edilerek tükürüldüğüne kızmasını ve üzüntüsünü, (78b)
- Mestinin üstüne kan damlamasını, (80b)
- Düşmanları tarafından yılan zehiriyle zehirlendiğini, (90b)
- Gördüğü eziyetleri, işkenceyi ve ihaneti, (90b)
- İbrahim adlı hatib ile aralarındaki düşmanlığı, (91a)

- Müderriş Sebzî Efendi ile Bursa'daki ilişkilerini, (91b)
- Padişahın adaletle iş yapmaya başladığını kendisine yapılan muameleden anlamasını, (95a)
- Limni'ye gemi geldiğini, (97a)
- İki gün su sıkıntısı çektiğini, (97a)
- Kandırılarak zehirli kestane ile öldürülme endişesini, (97a)
- Rodos'ta başından geçen köpek hadisesini, (98a)
- Dokuz senedir Âl-i Osman'ın pençesinde azap çektiğini, (98b)
- Fıtratının ehl-i dünya ile konuşmaktan hazzetmediğini, (98b)
- Adaya gelen gemi sahibinin kendisine bir kelle şeker ile bir bardak hediye getirdiğini, (99a)
- Sabah kaldığı yerden çıkınca sofada büzülüp oturan zavallı birini görüp üzülmelerini, (100b)
- Düşmanlarının kaldığı yerin tavanını dövüp kendisini rahatsız etmelerini ve kendini yılan zehiriyle zehirlemelerini, (101b)
- Amcasının 3 aylık yoldan adaya kendisini ziyarete gelmesini ve buna karşı duyduğu memnuniyeti, (102a)
- Evinde çakmağı olmadığı için mumunu yakamayıp karanlıkta oturduğunu, daha sonra da dışarı çıktığını, (102b)
- Kendisine bir makreme (havlu, el bezi, peştemal) hediye getirildiğini, (102b)
- Edirne'de Bostancıbaşı ile başından geçen olayı hatırlamasını, (103a)
- Gece yarısı düşmanlarının çan çalarak kendisini uyutmayıp rahatsız etmelerini, düşmanlarının çanı elleriyle çaldıklarını, (104a)
- Bursa'da da zehirlendiğini, ruhunun cesedini terk ettiği hâlde dönüp tekrar geri geldiğini, (104a)
- Uşak'ta da "top dokunması" sonucu vücudunun tamamen dağılıp tekrar toparlandığını, (104a)
- "Allah öldürüp öldürüp diriltir" inancının kendisinde hakim olduğunu, (104a)

-Mevâyidü'l-irfan adlı eserinin 58 yaşında hangi durumda yazıldığını, (104b)

-Eserlerini yazarken daima imlâ hatası yaptığını, bu hataları yapmasının sebebini, (104b)

-Ömer Hayyam'dan haline uygun olarak seçip verdiği rubai örneğini, (105a)

- 1083'ten beri dokuz yıldır devamlı eziyet çektiğini, (105a)

öğreniyoruz.

Bunun gibi durumlar şairin sürgün hayatında hangi ruhî halleri yaşadığını, çevresine nasıl baktığını ve çevresi tarafından nasıl görüldüğünü gözler önüne sermesi bakımından önemlidir.

Şair eserini yazarken anlatım esnasında atasözü gibi hikemî ifadeler de ortaya koymuştur. Bunlardan bazıları:

- Kâmil insan odur ki alemde her ne var anda mevcut ola. (54a)
- Âkil olan ne sevinir, ne de me'yûs olur. Bugün banaysa yarın da sanadır. (58a)
- Hasım padişah olanın kapısını kilitlemesi cahilliktir. (63a)
- Merdivenin başından düşen, ayağından düşen gibi değildir. (74b)
- Kürde beylik vermişler ibtida babasını asmış. (74a)
- Bu âlem derya gibidir, hafif olanı yüzüne alır. (92b)
- İsteyene vermez, istediklerine verir. (97b)
- Kul kullukta gerek, tanrılığa mahsus işe karışmamak gerek. (97b)

gibi.

Eserde halk arasında yaygın konuşma dilini kullanan şairin son derece rahat bir ifade tarzı vardır. Yer yer daha önceleri yazı dilinde kullanımdan düşmüş Türkçe kelimelere de yer veren şair, “bolay ki”(75a), “oñarmak”(99a), “söyünmek”(77b), “taşra”(78a), “geñez”, “yarlıgamak”(74a) vb. gibi pek çok kelimeyi, ifadeleri arasına serpiştirmiştir.

Niyâzî-i Mısırî, başından geçen olayları anlatırken bolca ayet ve hadis kullanmıştır. 147 yerde bir veya birden fazla ayet orijinal şekilleriyle aktarılmıştır. Yine olayların aktarımında konuyu desteklemek için hikâyelerden de faydalanılmıştır. Bazısı Nasrettin Hoca'dan naklen, bazıları klâsik hikaye

külliyatlarından alınan bu hikâyeler didaktik mahiyette düşüncelerini destekleme niyetiyle aktarılmıştır.

Eserde bir hayli de şiir bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı başkalarına aittir. Çoğu kendisindedir. Kendisine ait şiirlerden bazılarının hangi ortamlarda, hangi olaylar karşısında, hangi duygularla yazıldığı da belirtilmiştir. Meselâ Limni’de sıkıntılı bir anında “ilham” olan ..

İki kaşın arasında çekdi hatt-ı istivâ

Alleme’l-esmâ ta’lîm itdi o hatdan Huda (42b, 84b)

şiiriyle:

Be-küllî âlemün halkı bilürler bende bir derd var

Bilinmez sevdiğüm kimdür nenün mestanıyum (51a)

beyiti ve:

Bulan cem’iyyet-i kübrâ olur sâf

Vücûdı olur anun hâ ile kâf (59b)

matla ile başlayan gazeli

Hallâk-ı cihân âlemi kıldukda tecellî

Herkesi bir hâl ile kılmış mütesellî (65b)

beyiti:

Belirmez ârifün hâli vü şânı

Degül irfân falan ibn-i falan (74b)

beyiti

Ya gayret gösterir tarılmak için

O da ağlar tarılır çatmak için (74b)

beyiti yazarın içinde bulunduğu durumun tezahürü olarak esere kaydedilmiştir.

Yine yaşadığı sıkıntıların birer tercümanı olan ve matla beyitleri aşağıda verilen gazeller de eserde kayıtlıdır:

Vallâhi deccâl senün emeklerün hebâdur

Çalışdığın sihirlere ha bir kurı ‘anâdur (82a)

Kıldan incedür kılıçtan keskin ol şâhun yolu
Her kemâl ehli kapusunda anun ednâ kulu (82b)

Ey bu gönlüm şehrini bin kahrıla virân iden
Bî-duhân odlar yakup bu sînemi külhân iden (83a)

Kassâb elinde koyunum- ya o beni ya ben onı
Cellâd elinde boyunum- ya o beni ya ben onı (83b)

Haps için geldi gelür ıtlak için fermân bana
Evveli kahr, âhiri ihsan ider sultân bana (84a)

Erimüz erdür pîrimüz pîrdür
Karamuz nûrdur yirimüz Tûrdur (85a)

Niçe bir mekr ü hiyel nikbeti deccâl nice bir
Niçe bir ey dîni yok mezhebi yok dâl nice bir (85a)

Eyâ deccâl Hakun takdîri bil hergiz bozulmaz
Ezel levhindeki yazı silinmez hem yuyulmaz (85b)

Hakun kullarını ba'zı kul eyler
Onı kul eylemez yine ol eyler (86a)

İbn-i vaktüm ben ebu'l-vakt olmazam
Abd-i mahzum ben tasarruf bilmezem (86b)

Halk içre bir âyîneyüm herkes bakar bir an görür
Her ne görür kendi yüzi ger yahşi ger yaman görür (87a)

Devrân olur kim devrini devr-i felek bilmez ola
İnsân odur kim sırrını ins ü melek bilmez ola (87a)

Yakun yalınlı külhanı- atun firengi temreni
Çokdan arardum ben bunı-ya ben sizi ya siz beni (87b)

Dervîş olan âşık gerek- yolunda hem sâdık gerek
Bağrı anun yanık gerek-cân gözleri açık gerek (88a)

Esmâ-i ilâhiyyede bî-had hünertüm var
Her demde semâvât-ı hurûfa seferüm var (88a)

Ey şeh-i zen dünyânun gel âline aldanma
Şem'-i ruhi nârına pervâne gibi yanma (88b)

Dost illerünün menzili key âlî göründi
Derd-i dile dermân olan Elmalı göründi (89b)

(Elmalı'da azizim ümmi Sinan hazretlerini ziyarete giderken Elmalı görüldükde tulû' itmiş idi bu ilâhî) notu şiirin sonunda kayıtlıdır.

Görüleceği üzere yukarıdaki şiirler, şairin içinde bulunduğu ruh hâlini yansıtmaktadır. Şairin hatıratı okunmadan onun sürgünde yaşadığı sıkıntıları anlaşılmadan bu beyitleri yeterince kavramak zordur. Yine onun, düşmanı olan "Kadızedeler" için yazdığı:

Bugün bir mescide vardım oturmuş pend ider vâiz
Okur açmış kitabını bu halkı ağladır vâiz

İki bölmüş cihân halkın birini cennete salmış
Eliyle kürsiden birin tamuya sarkıdur vâiz¹³

diye devam eden şiirini yeterince anlayamayız.

Uzun yıllar süren Vanî Mehmed Efendiye husumeti, ona aşırı düşmanlığı bilinmese Limni’de, Vanî’nin ölümü üzerine yazdığı

Zevâle gün salındı kal’a-i Van alındı
Bâtıl vücûd tolundı vücûd-ı Hak bulundı¹⁴

matla’lı gazeli zor anlaşılır.

Yukarıda matla beyiti verilen: “ya o beni ya ben onı” redifli şiirinin altında da “Limye câmi’inde isneyn gün taşra çıkmış idüm. Biri bir söz okur bana işitdürerek; “Ya o beni ya ben onı” diyü. Ne hoş kafiye olur şuna bir ilâhî olsa dirken bu zuhûr itdi. Ve’l-aded kâne fi 2168. Sonra didiler ki ol çıblak idi. Bildüm ki Karabaş ta’lîmidür” (83b) notu bulunmaktadır. Görüleceği üzere şair, dışarıda başkasından duyduğu güzel bir sözden de etkilenmiş. Bu etkiyle güzel bir manzume ortaya koymuştur.

Kısaca belirtmek gerekirse diğer ifade şekillerine göre daha derûnî, içe dönük olan tasavvufî konularda şiir yazar Niyâzî-i Mısri’de bile yaşanan hayatın değişik yönleriyle şiire yansımaları açıkça görülmektedir. Sosyal muhtevalı konularda eser veren şairlerin şiirlerinde bu durum daha rahat, daha açık ve daha çok görülecektir.

¹³ Kenan Erdoğan, a.g.e., s.105.

¹⁴ Kenan Erdoğan, a.g.e., s.214.

KAYNAKÇA:

- AŞKAR, Mustafa, Niyâzî-i Mısırî ve Tasavvuf Anlayışı, KBY, Ankara 1998.
- ÇEÇEN, Halil, Niyâzî-i Mısırî'nin Hatıraları (İnceleme-Metin-Sözlük), Dicle Üniv. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 1992.
- _____ Niyâzî-i Mısırî'nin Hatıraları, Dergâh Yay., İstanbul 2006.
- ERDOĞAN, Kenan, Niyâzî-i Mısırî, Hayatı Edebî Kişiliği Eserleri ve Divanı (Tenkidli Metin), Akçağ Yay., Ankara 1998.
- GİBB, E.J.W., A History of Ottoman Poetry, C.6, London 1904.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik (II.Baskı), İstanbul 1983.
- _____, Niyâzî-i Mısırî, Şarkiyat Mecmuası, C.VII, İstanbul 1972.
- İsmail Belig, Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân (Yay. A.Abdülkadiroğlu), Ankara 1989.
- KARAHAN, Abdülkadir, Kendi El Yazısı Hatıratına Göre Niyâzî-i Mısırî'nin Bazı Mistik Görüşleri, Türkiyat Mecmuası, C.XIX, İstanbul 1980, s.93-98.
- KAVRUK, Hasan, Niyâzî-i Mısırî Hayatı Sanatı Eserleri ve Türkçe Şiirleri, Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, Malatya 2004.
- M. Süreyya, Sicill-i Osmânî, C.4, İstanbul 1311, s.193
- Niyâzî-i Mısırî, Mecmu'a-i Kelimât-ı Kudsiyye-i Hazret-i Mısırî, Bursa Orhan Gazi Ktb. No:690, yk.9b.
- NUR, S.Muhammed, Mısırî Niyâzî Divanı Şerhi, Haz. M. Sadettin Bilginer, İstanbul 1976.
- Şemseddin Sâmî, Kâmûsü'l-a'lâm, C.6, İstanbul 1316, s.4679.
- Şeyhî Mehmed Efendi, Vakâyi'ü'l-Fuzalâ, (Şakâyık-ı nu'mâniyye ve Zeyilleri C.4), Yay. A. Özcan, İstanbul 1989.